

1 Άνω Αρχαιοελληνικό Εθνομιαστικό Μουσείο
13 Τα Αιολοβορρά

Εισαγωγή

ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ συναντήσαμε για πρώτη φορά την Αιολοβορρά ως οικογενειακό φαινόμενο μάθαμε για παράδειγμα ότι ο Κρόνος έτρωγε τὰ παιδιά του, γιὰ νὰ παραμείνει αιώνια στό θρόνο του, ὡς τὴν ἡμέρα πού τοῦ ξέφυγε ὁ Δίας. Σέ Κλασσικά εἰκονογραφημένα καὶ ἐξωσχολικά ἀναγνώσματα ποικίλα, διαβάζουμε ἀργότερα ὅτι ὁ νέος πατέρας τῶν θεῶν, ἐπειδὴ φοβόταν πὼς μιὰ μέρα θὰ τοῦ ἀφαιροῦσε τὴν ἐξουσία κάποιο ἀπὸ τὰ ἀγέννητα παιδιά του, καταβρόχθισε ζωντανή τὴν ἐγκυμονοῦσα ἐρωμένη του Μήτιδα καὶ ἔτσι γεννήθηκε ἡ Ἀθηνά, θεὰ τῆς σοφίας, βγαίνοντας –πάνοπλη– ἀπὸ τὴν κεφαλή τοῦ πατρὸς τῆς.

Μάθαμε ἐπίσης ὅτι ἡ Γαία, ἀφοῦ ἀναδύθηκε ἀπὸ τὸ Χάος, γέννησε πρῶτα τὸν Οὐρανό, καὶ ἀφοῦ ἐνώθηκε μαζί του, γέννησε τοὺς Τιτάνες, τὶς Τιτανίδες καὶ τοὺς Κύκλωπες. Ὅτι ὁ Κρόνος ἐνούχησε τὸν πατέρα του μὲ τὴ βοήθεια τῆς μητέρας του Γαίας –καὶ ταυτόχρονα συζύγου καὶ μητέρας τοῦ Οὐρανοῦ– καὶ ἀμέσως μετὰ, κατακρήμνισε στὰ Τάρταρα τὰ ἀδέρφια του, τοὺς Ἑκατόγχερες καὶ τοὺς Κύκλωπες, πού μόλις εἶχε ἀπελευθερώσει ἀπὸ τὴ φυλακῆ, ὅπου τοὺς εἶχε ρίξει κάποτε ὄλους μαζί ὁ πατέρας τους, ὁ Οὐρανός.

Ὅταν ἀπὸ τοὺς θεοὺς περάσαμε στοὺς ἥρωες, διαβάσαμε τὴν ἱστορία τοῦ οἴκου τῶν Ἀτρειδῶν, πού ἔδωσε στοὺς Ἑλληνες περιώνυμα τέκνα, τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Ἀτρέα: κάποτε ὁ Ἀτρέας εἶχε προσφέρει μαγειρεμένη τὴ σάρκα τῶν τριῶν παιδιῶν του στὸν ἀδερφό του Θυέστη, γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ πού κοιμήθηκε μὲ τὴ γυναίκα του.

Ὁ πρόγονος τῶν Ἀτρειδῶν, ὁ Τάνταλος, βασιλεὺς τῆς Φρυ-

γίας που μολονότι θνητός δειπνοῦσε μέ τούς θεούς τῷ Ὀλύμπῳ, ἔσφαξε ἄνευ- κάποτε, κατατεμάχισε καί μαγεύειρεψε τόν γιό του Πέλοπα, τόν ὅποιο καί προσέφερε στους θεούς ὡς γεύμα. Ἡ καταδίκη του σέ αἰώνια στέρηση καί νηστεία, τό μαρτύριο τοῦ Ταντάλου, διασώθηκε ὡς ἔκφραση παρομιμῶδης ἀνά τούς αἰῶνες. Στή Νέκυια, κατά τήν κάθοδο τοῦ Ὀδυσσεά στον Ἅδη, ὁ Ὀμηρός¹ περιγράφει τήν ἀσίγαστη δίψα καί πείνα του, καθώς ἔσκυβε ἀδιάκοπα πρὸς τό χεῖλος μιᾶς δροσερῆς λίμνης, χωρίς ποτέ νά μπορεί νά πιεῖ, γιατί τά νερά τραβιόντουσαν μακριά του. Οὔτε καί νά φάει, γιατί τά δέντρα ἀπομάκρυναν τά φορτωμένα κλαδιά τους, μόλις ἄπλωνε τό χέρι του.

¹ Ἡ ἱστορία τοῦ πατροκτόνου Οἰδίποδα, βασιλέα τῆς Θήβας, πού σκότωσε τόν πατέρα του Λαίῳ καί παντρεύτηκε τή μητέρα του Ἰοκάστη, διδασκώταν ὡς τραγικό παράδειγμα τῆς ἀσυνείδητης ὕβρεως ἑνός μυθικοῦ ἥρωα, πού ἐπέσυρε τόσα δεινά στον οἶκο του καί στήν πόλη του. Δέν νομίζω ὁμως, ὅτι ὄντως κατανοοῦσαμε χωρίς τή βοήθεια τῶν δασκάλων μας- το γιατί ἦταν τόσο φρικιαστικές οἱ πράξεις του. Ὁ μῦθος, γιά μᾶς, λειτουργοῦσε σάν παραμῦθι, στή σφαίρα τῆς φαντασίας.

² Αναφέρομαι σκόπιμα ἐδῶ σέ εἰκόνες ἔνδο-οικογενειακῆς ἀλληγοβορᾶς καί συνουσίας, θεωρώντας ἄνέκαθεν- ὅτι ἐκτός οἰκογενείας οἱ ἴδιες ἔννοιες ἀποβάλλουν μέγα μέρος τοῦ ἀπειλητικοῦ χαρακτήρα τους. Πίστεια παιδιόθεν ὅτι ὁ Κύκλωπας πού καταβρόχθισε, ξεκοκκαλίζοντάς τους μπροστά στά μάτια του, τούς δύσμοιρους συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεά, δέν ἦταν παρά ἕνας ἐξωγενῆς κίνδυνος, ἕνα ἐξωτικό θηρίο, πού δέν θά συναντοῦσε ἀσφαλῶς κανεῖς ποτέ στή ζωῆ του, ἂν δέν πῆγαινε νά χαθεῖ γιά χρόνια ὀλόκληρα στους μαύρους ὠκεανούς, σάν τόν Ροβινσώνα Κρούσο.

¹ Ὀδ. XI, 582 κ.έ. Ἡ δύναμη τῆς εἰκόνας πέρασε καί σέ ἄλλες γλώσσες: ἡ ἔκφραση το tantalisze, γιά παράδειγμα.

Κανιβαλισμός καί αἰμομιξία, δύο φαινόμενα πολυσυζητημένα ἀπό τούς ἐθνολόγους, πού δέν ἦταν ὠστόσο καθόλου βεβαρημένα ὅταν πρωτογνωρίσαμε τούς μύθους. Δέν ἀνῆκαν στον ὑπαρχτό κόσμο. Ἀποτελοῦσαν ἕνα -τρομακτικό ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον- ἀφηγηματικό ἐπεισόδιο τῆς Μυθολογίας, μιά κατεξοχήν οικογενειακή ὑπόθεση τοῦ πολυτάραχου βίου θεῶν καί ἀνθρώπων.

Φαίνεται πὸς τά παιδιὰ δέν ἀπειλοῦνται ἀπὸ τῆ μυθική ἀγριότητα. Μάλιστα, ἐξειδικευμένες μελέτες ὑποστηρίζουν² πὸς τά μικρά παιδιὰ κατανοοῦν καλύτερα ἀπὸ τούς ἐνήλικες τό χαρακτήρα τῶν τραγικῶν συγκρούσεων, γνωρίζοντας ἐνδόμυχα τήν τεράστια ψυχική ἀπόσταση μεταξὺ πράξης καί φαντασίας.

Βέβαια, ὅταν πρωτομάθαμε τή λέξη *κανιβαλισμός*, ἔχοντας διδαχθεῖ ἤδη στό σχολεῖο τούς ἀρχαιοελληνικούς μύθους, ἀποδώσαμε ἀθύρομητα τό νόημα τῆς στίς ἀγριότητες τῶν ἱθαγενῶν τοῦ Νέου Κόσμου· αὐτοί ἦταν γιά μᾶς οἱ κανίβαλοι, πράγμα πού παραδόξως ἐπαληθεύεται μόλις ἀναζητήσει κανεῖς τό ἀντίστοιχο λῆμμα σέ λεξικά³ καί ἐγκυκλοπαιδείες. Δέν μᾶς ἀφορῶσε καθόλου αὐτή ἡ πρόξηση, οὔτε ἐμᾶς, ἀλλά οὔτε καί τούς ἀρχαίους ἡμῶν προγόνους.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ μᾶς διδάξαν ὅτι οἱ ἀρχαιοελληνικοὶ μῦθοι εἶναι οἱ ὠραιότεροι, οἱ πλουσιότεροι τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι δέν θυμᾶμαι νά ἔχω ἀμφισβητήσει ποτέ τό ἀξίωμα αὐτό. Κι ἄς περιεῖχε τόσα ἄτοπα. Οὔτε μπορῶ νά ἀνακαλέσω κάποιο ἀνοικεῖο αἶσθημα μπροστά στίς ἀγριότητες τῆς ἐποχῆς τῶν θεῶν καί τῶν ἡρώων. Πατροκτονίες, αἰμομιξίες, παιδοκτονίες, ἀνθρωποφασγίες, ὅλα συνυπήρχαν ἐξαισία. Γιατί στό μῦθο

² Bruno Bettelheim, *The Uses of Enchantment*, University of Chicago Press, Σικάγο 1972.

³ Κανίβαλος εἶναι ὁ ἱθαγενῆς κάτοικος τῆς Καραϊβικῆς.

αναγνωρίζουμε όλοι μας ένδομυχα μία κοσμογονική δύναμη και συνεπώς τού συγχωρούμε πολλά, μέ τή δυνατότητα τής άφαιρέσεως, ένω στό παραμύθι — παιδαριώδη ιστοριούλα τού οίκου μας — τά ίδια φαινόμενα τά θεωρούμε άτοπα, δέν τά άνεχόμεστε. Τό άστοπον μός προκαλεί φρίκη μόνον έφόνον έρβει κοινά μας.

Οί έθνολόγοι τονίζουν ότι ή ανθρωποφαγική πράξη είναι στην ουσία πράξη ένσωμάτωσεως, πιστεύουν ότι συμβολικά τρώμε κάποιον ή κάτι που θέλουμε νά οικειοποιηθούμε. Χρησιμοποιείται άραγε ή κανιβαλιστική μεταφορά στή μυθολογία, από τή στιγμή που ή πράξη καθεαυτή θεωρείται όχι μόνον άνέργη αλλά και βάρβαρη; Ούσιαστικά, ούτε ό ίδιος ό Κρόνος δέν τολμούσε νά φάει σ' άλήθεια τά παιδιά του· τά κατάπινε άμάσπητα, όπως ό λύκος τά έπτά καταικάκια, αφήνοντας τό ένδεχόμενο τής αναγέννησής τους.

Οί κανίβαλοι είναι άγριοι. Η άπόρριψη τής πράξης έπιτρέπει τή φαντασιακή τής άναδίπλωση και άνθηση, που διέπεται από τούς ίδιους κανόνες, όπου συνήθως «τρώγεται» — άναφέρω ένα πολυσυζητημένο παράδειγμα — ό,τι είναι έρωτικά έπιθυμητό. Έτσι, ή άπίσθηση τής ανθρωποφαγίας στην παρωχημένη άγριότητα, στή συλλογική ανθρωπινή προϊστορία ή σέ κόσμος χαμένους, μās έπιτρέπει τήν προσέγγισή της στην άτομική πρωτοιστορία τού καθενός μας. Μέ τά παιδικά παραμύθια, τήν Κοκκινσκορφίτσα και τόν Κοκτορεβιθούλη, έχουμε μεταθέσει τούς μακρινούς κόσμους τών κανιβαλών στον παρελθόντα κόσμο τών παιδικών μας χρόνων ή στον κόσμο τών παιδιών μας, που σύγουρα δέν αίσθάνονται όπως οι ένήλικες μπροστά στην άπαγορευμένη τροφή.

Η τροφή — για όλους τούς πολιτισμούς — είναι ένα κεφάλαιο γεμάτο άπαγορεύσεις, όπως βέβαια και ή σεξουαλικότητα μπορεί νά πρόκειται για διαφορετικού τύπου άπαγορεύσεις, άναλόγως μέ τή θρησκεία και τόν τόπο, πάντως ύπάρχουν πα-

ντού, διαπιστώνονται σέ όλες τές εποχές, σέ όλα τά μήκη, σέ όλα τά πλάτη.

Οί ανθρωπολόγοι παρατηρούν τήν καθολική μυθική ιστορία — μία άνάμεσα στή σεξουαλική πράξη και στό φαγητό μέ όλες βέβαια τές άντιθέσεις και διακρίσεις που πρέπει νά έπισημάνουμε: άφενός ή ανθρωποφαγία, στίς κοινωνίες όπου παρατηρείται, άποτελεί δημόσια τελετή. Ένώ ή έρωτική πράξη, παράνομη και μή, είναι ιδιωτική, μυστική, δέν είθισται νά βιώνεται ένώντιον τού κοινωνικού συνόλου.

Μαρτυρίες μισθοφόρων, χρονικά ίεραποστόλων, έθνο-ιστορικές μελέτες που παρουσιάζουν τούς ανθρωποφάγους Ίνδιάνους στους Δυτικοευρωπαϊούς άναγνώστες τους, άποτελούν τίς πηγές τής κανιβαλικής φιλολογίας. Όλοι τους, Ίησούτες πατέρες, Νορμανδοί διερμηγείς ή έμποροι, μιλώντας για τούς βάρβαρους κανίβαλους που συνάντησαν οι ίδιοι ή ό περιγυρός τους, μεταφέρουν τό δέος τους όταν διαπίστωσαν πως, άφνης, στον Νέο Κόσμο, γίνονται πραγματικότητα οι μύθοι τών Σκυθών, τών Λαιστρυγόνων ή τού Κύκλωπα. Και περιγράφουν όργανιστικές τελετές σφαγής, τεμαχισμού και βορῆς τών νικημένων έλθρών κάποιας γειτονικής φυλής.

Οί γνωστότεροι μελετητές θεωρούν τόν κανιβαλισμό ως μέρος μιάς πολυσύνθετης ίεροτελεστίας, που συνήθως έχει σχέση μέ τή λατρεία τών νεκρών. Τή μεταβίβαση τής δύναμης τού θύματος στους ζώντες, πρὸς τιμήν τών προγόνων. Έτσι, στίς ανθρωποφαγικές κοινωνίες, τό φαινόμενο άποτελεί θεσμό, θρησκευτικό καθήκον τών μελών τους. Ένώ ή αίμομιξία άποτελεί παράβιαση τών θεσμών τής συγγένειας. Αυτόπτες μάρτυρες κανιβαλιστικών τελετών άναφέρουν ότι, συνήθως, ύποχρεώνεται κανείς νά φάει ανθρωπίνη σάρκα ή νά γευτεί τό αίμα, όταν συμμετέχει στά ταφικά έθιμα τής φυλής του, στά όποια συμμετέχουν όλοι φυσικά, από τά βρέφη και τά μικρά παιδιά έως τούς πιό ήλικιωμένους και άνήμπορους.

Ἡ ἀπαγόρευση τῆς αἰμομιξίας ὥστόσο εἶναι πανανθρώπινη, χωρίς νά ἴσχυσε ποτέ τό ἴδιο καί γιά τόν κανιβαλισμό. Τού-
λάχιστον μέχρι πρότινος ὑπῆρξαν πολλές θεσμικά ἀνθρωποφα-
γικές κοινωνίες, ἐνῶ ἀντιθέτως εἶναι ἐντελῶς ἀδιανόγητῆ ἡ ὑπαρ-
ξη μιᾶς κοινωνίας θεσμικά αἰμομικτικῆς. Ἔτσι, ἐκεῖ ὅπου
ὑπάρχουν καταγραμμένα καί τά δύο φαινόμενα, παρατηρεῖ-
ται ὅτι ὁ κανιβαλισμός ἀποτελεῖ θεσμικό καθῆκον, ἐνῶ ἡ αἰ-
μομιξία μέγιστη παρέκκλιση.

Πέρα ἀπό τόν λεγόμενο *περιστασιακό κανιβαλισμό*, ὅπως
τόν ἀποκαλοῦν οἱ κοινωνιολόγοι, πού ἐμφανίζεται σέ περιπτώ-
σεις πολέμου, λιμοῦ, ἔνδειας καί ἀκραιῶν γενικά συνθηκῶν σέ
ὅλες ἀνεξαιρέτως τίς κοινωνίες, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ πρωταρχι-
κή, ζωτική ἀνάγκη τῆς τροφῆς, τό θέμα σήμερα δέν ἀναβιώνει
στήν πράξη, παρά μόνο σέ παθολογικές καταστάσεις καί σέ
χοληλογυντιανές ὑπερπαραγωγές. Ὡστόσο, ἐξαιρουθεῖ νά
γοητεύει τό χῶρο τῆς καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης, ὡς συμβολική
μυθική σχέψη καί ἐξετάζεται ἀσφαλῶς ὡς ἐνόρμηση ἀπό τίς
ἀντίστοιχες ἐπιστῆμες – ἀνθρωπολογία, ψυχιατρική καί ψυχια-
νάλυση. Ἡ θεωρία μάλιστα τῆς σεξουαλικότητος, πού ἀνέπτυξε
ὁ Φρόυντ, διακρίνει τρία κυρίως στάδια στίς ἐνορμήσεις τῶν
μικρῶν παιδιῶν, τό στοματικό(ῆ κανιβαλιστικό), τό πρωκτικό
καί τό γεννητικό, πού ἐξελισσονται διαδοχικά στά πρώτα χρό-
νια τῆς ζωῆς μας.⁴

Ἐπίσης, ὁ συσχετισμός τροφῆς καί συνουσίας δέν παύει ὥστόσο νά
λειτουργεῖ πάντοτε καί παρατηροῦμε –μέσα ἀπό ἀλλεπάλλη-
λα παραδείγματα τῆς μυθικῆς σχέψης– ὅτι, ἐφόσον ἐκδηλώνε-
ται ἐπιθυμία ἀλληλοβορᾶς, διαπιστώνεται συνήθως καί παρᾶλ-

⁴ Freud, *Pulsions et destins des pulsions*, P.U.F., Παρίσι, 1993
[*Métopsychole, μτφρ. J. Laplanche καί J.B. Pontalis, Paris, Gallimard,*
1968]. Τό πρωτότυπο στά γερμανικά: *Die Verdrängung, Gesamtheite*
Werke, X, 1915, σ. 264-303.

ληγή ὑπαρξῆ (αἰμο)μικτικῶν τάσεων. Ἡ καθημερινή γλώσσα
μᾶς βοηθεῖ πολύ στήν κατανόηση τοῦ φαινομένου περιέργηματα
πού ἀκούγαμε πρῖν ἀπό τήν ἐποχή τῆς σεξουαλικῆς παρενό-
χλησης, τοῦ τύπου: *μπαρμπουνάρα μου, θά σέ ξεκοκκαλίω,*
ἔνα μανουλι, νά τό πιεῖς στό ποτήρι, χασαπάκι, πιάσε τό μπουῦτι
τῆς κυρίας, ἔνα μανουλιμάνουλο, καθάταν καί τῆ χελβιάδιαζε,
πῶς θά γίνει νά φᾶμε τῆ μικρή, κ.λπ. Ὅπως καί ὄλες οἱ τρυ-
φερές «ἀπειλές», πού ἐκφέρονται ἀπό οἰκεῖους καί συγγενεῖς
πρός μειράκια καί μωρά, πού τίς ἀπολαμβάνουν συμμετεχο-
γυτας στή γενική θυμηδία: *τώρα θά σέ φάω, τώρα σ' ἔπιασα καί*
θά σοῦ φάω τῆ μύτη, τόν ποπό, κ.λπ., ἀρνάκι πουλιῶ, ἀρνάκι
τρυφερό, καί θυμώμαστε ὄλοι γελαστά πρόσωπα, τσιφίδες καί
στιγμές οἰκογενειακῆς εὐτυχίας.

Ἄς ἔρθουμε τώρα στά μαγικά παραμῦθια (ἢ μυθικά), ὅπου
τά πράγματα παραδίδονται κάπως διαφορετικά. Ὑπενθυμίζω
ὅτι στόν πρώτο τόμο αὐτῆς τῆς σειρᾶς, στίς *Παραμυθοκῶρες*,
ἔγχαμε καταστήσει σαφῆ μιᾶ βασιική διάκριση μεταξῶ μύθου
καί παραμυθιοῦ. Ὁ μύθος εἶναι λατρευτικό ἀντικείμενο, ἀπο-
τελεῖ κομμάτι ἀναπόσπαστο τῶν θρησκευτικῶν λαϊκῶν δοξα-
σιῶν, πρῖν καί πέρα ἀπό τήν ἐφεύρεση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέ-
ψης. Στούς μύθους πίστευαν οἱ ἄνθρωποι ἀνέκαθεν. Ἐνῶ τό
παραμῦθι ψεύδεται, τό διακηρύσσει περίτρανα καί δέν ἐπιδιώ-
κει νά πείσει κανέναν γιά τό ἀληθές τῶν λόγων του. Ἦταν καί
δέν ἦταν, ἀρχίζουν πολλά παραμῦθια γιά νά περιγράψουν συ-
νήθως μιᾶ ρεαλιστική σκηνή: *ἔνας βασιλιάς μέ δύο γιούς, μιᾶ*
μᾶνα μέ τρεῖς κόρες, κ.ο.κ. Ὁ παραμυθῶς ἐπιμένει, σέ κάθε
ἀφήγησή, πῶς δέν πρέπει νά τόν παίρνουμε στά σοβαρά:

ἦμouνα κι ἐγῶ ἐκεῖ

κι ἔφραγα μιᾶ σούβλα φακή

κι ὅσο περνάει στή σούβλα ἡ φακή,

τόσο νά πιστέψετε κι ἐσεῖς τήν ἱστορία αὐτή.

Τό ψέμα τους μās επιτρέπει νά ακουόμε τά παραμύθια χωρίς λογικές άπορίες, χωρίς επιφύλαξη πρός οτιδήποτε τό άνήκουστο, όσο τερατώδες κι άν μās φαίνεται. Άνθρωποφάγοι, δράκοι, αίμομίχτες, μητροφάγοι, πατροκτόνοι, φίλοι μας όλοι τους. Δέν ώφελει νά ξέρει κανείς άν στην πράξη όντως ύφίστανται, χρησιμοποιούμε για τό παραμύθι άλλα αὐτιά και άλλα μάτια για νά φανταστούμε και νά αναπλάσσουμε τά πρόσωπά του και μέ τή μυστική αὐτή διεργασία, μένουν μέσα μας ως μυθικοί ήρωες, χτήμα έσαι.

Ή μεγάλη σύγχυση που επικρατεί σήμερα σχετικά μέ τήν απαιτούμενη -άπό τους αναγνώστες πλέον- άγνότητα και άλληθεια του παραμυθιού, βασίζεται στό έξής ανιστόρητο αξίωμα: τά παραμύθια είναι για τά παιδιά. Ένώ είμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε ότι, πριν άπό τό θρίαμβο τής τηλεόρασης, τά παραμύθια τά έλεγαν στίς μαζώξεις των ένηλικών, στά νυχτέρια, στά πανηγύρια, στά σπία τά χειμώνα, σέ όλα τά μέρη όπου σήγουρα κατοικούσαν και παιδιά, που μισοκοιμισμένα ακούγανε λάθρα -ώσόσο τά παραμύθια δέν άπευθύνονταν ποτέ ειδικά σέ παιδικό άκροατήριο πριν άπό τους άδερφούς Γκρίμ (Grimm), δηλαδή μέχρι πριν άπό έναν αιώνα.

Ή λογοκρισία, που συναντάται στίς δημοσιευμένες συλλογές των δυτικοευρωπαϊκών χωρών του 19ου αιώνα, δέν πλήττει εύτυχώς ιδιαίτερα τό ελληνικό παραμύθι. Ή αντίδραση όμως των σύγχρονων ειδημόνων (ψυχολόγων και μή) στην παραμυθιακή άγριότητα βασίζεται πάντα στό επιχείρημα τής διαστορής κάποιου υποτιθέμενου παιδικού άκροατηρίου. Πρόβλημα που άπασχόλησε στην εποχή τους και τους άδερφούς Γκρίμ, οί όποιοι -παρόλη τή φιλολογική τους εντιμότητα- στίς άλλες πάλληλες εκδόσεις του έργου τους άφάρεσαν σταδιακά ό,τι έκριναν πώς μπορούσε νά ταράξει τήν παιδική ψυχή, ήτοι: βία, σέξ και τρόμο. Έτσι ή συλλογή τους, μέ τίτλο *Παραμύθια του οίκου και του παιδιού*, μετέθεσε για πρώτη φορά στην ιστορία

τίς λαϊκές άφηγήσεις άπό τήν ύπαιθρο, στον άστικό κόσμο των παιδικών δωματίων, όπου και τίς γνωρίσαμε.

Στήν Ελλάδα, δέν υπήρξε μέχρι στιγμής ιδιαίτερη προσαρμογή του προφορικού λόγου στον γραπτό. Τά παραμύθια δέν άποτέλεσαν ποτέ είδος άξιο πρός άνάπλαση, υπήρξαν παντοτε δευτερεύουσα έπιλογή των πατέρων τής λαογραφίας και τής νεοελληνικής γραμματείας γενικότερα. Έτσι -τύχη άγαθή- διαθέτουμε σήμερα ένα ύλικό ως έπί τό πλείστον πρωτογενές, μέ άφηγήσεις άμεσες, πολύ κοντά στον προφορικό λόγο, χωρίς ιδιαίτερο λογοτεχνικό καλλιωπισμό.

Στόν τόμο αυτό παρουσιάζουμε όλους τους καταγραμμένους παραμυθιακούς τύπους στην ελληνική γλώσσα, που έμπεριέχουν έπείσοδια ένδο-οικογενειακού κανιβαλισμού και αίμομίας: Οί τύποι αὐτοί είναι και διεθνείς τίς περισσότερες φορές, μέ κάποιες άποκλίσεις που άπαντώνται κυρίως στην νοτιανατολική Μεσόγειο.

Ή ιστορία τής *Σταχτοπούτας* (AT 510A),⁵ ή προϊστορία της μάλλον, τό πώς ή ήρωίδα έφτασε νά όρφανεψεί και νά ύποφέρει στα χέρια τής κακιας μητριάς της, άποτελεί μίαν ελληνική έκδοχή του μύθου, που άρχίζει συνήθως -στίς παραλλαγές των Γκρίμ και του Περρώ (Perault)- μέ τή νεαρή κόρη νά ζει δυστυχισμένη μέ τίς κακές άδερφές και τήν τυραννική μητριά της.

Στήν Ελλάδα όμως, όπως και στίς άλλες Βαλκανικές χώρες ή στην Άνατολική Μεσόγειο, γνωρίζουμε μία Σταχτοπούτα έντελώς διαφορετική, υπεύθυνη για τήν όρφάνια της και τήν κακοπέρασή της, έφόσον στάθηκε ή αίτία του θανάτου τής μητέρας της. Μαθαίνουμε άπό τίς ελληνικές παραλλαγές ότι τρεις κόρες, ένα βράδυ, είχαν βάλει στοίχημα παραλλαγές μέ τή μάνα τους, πώς, όποιος τό νήμα σπάσει στό γένειμο, θά τή σκοτώ-

⁵ Άννα Άγγελουπούλου, *Ελληνικά Παραμύθια*, Α, Παραμυθοκόρες, Βιβλιοπωλείον τής «Εστίας», Άθήνα 1990.

σουν και θά θά τή φάνε. Ή θά τή μεταμορφώσουν πρώτα σέ άγελάδα και ύστερα θά τή φάνε. Ήτσι τά τρία κορίτσια, όταν έσπασε τό νήμα τής μάνας τους (πού ήτανε ή πιό ήλικιωμένη και κουρασμένη) τρεις συνεχόμενες φορές, τήν έσφασξαν και τήν έφραγαν. Μόνο ή Σταχτοπούτα δέν ήθελε απ' αυτό τό κρέας τής θρηνούσε και κυλιότανε στίς στάχτες. Μάζεψε τά κόκκαλα τής μάνας της και τά έθαψε. Κάθε μέρα πήγαινε, έκλαιγε και τά λιβάνιζε. Άργότερα, μετά τά σαράντα, ή ήρωίδα βρήκε μέσα στίς στάχτες τά τρία χρυσά φουστάνια και τά φανταχτερά γοβάκια, πού φόρεσε για νά κατακτήσει τόν πρίγκιπα.

Ή Κουλοχέρα (ΑΤ 706)⁶ είναι μία ιστορία μέ τεράστια διάδοση στήν Εύρώπη, όπου συνήθως ό πατέρας τής ήρωίδας τήν παντρεύει μέ τόν διάβολο και τής κόβει τά χέρια για νά μήν μπορεί νά σταυροκοπιέται μπροστά του. Στόν έλληνικό οικότυπο, ό ίδιος ό πατέρας επιθυμεί νά παντρευτεί τήν κόρη του, ή όποια κόβει μόνη της τά χέρια της, για νά μήν μπορεί νά τήν πάρει γυνάικα του.

Λιμνοχτικές τάσεις έχει και ό πατέρας τής Ήυλομαρίας (ΑΤ510Β) ή Τομαρούς, πού άποτελεί ένα έλληνο-βαλκανικό οικότυπο τής γνωστής *Peau d'Ane* τού Περρώ. Ή κόρη παραγγέλνει στόν πατέρα της -πέρα από τά περίφημα τρία μαγικά φουστάνια μέ τά χρώματα τού ουρανού, τού κάμπου και τής θάλασσας- ένα ξύλο, στό όποιο νά μπορεί νά μπει άνθρωπος μέσα, αλλά χωρίς νά φαίνεται από πού άνοίγει κι από πού κλείνει. Ήτσι ή ήρωίδα κλείνεται μέσα στό ξύλο και φεύγει. Όπου πάει ή Ήυλομαρία, τήν παίρνουν στό κατόπι τά παιδιά κι ό κό-

⁶ Έκτενέστερα στοιχεία για τά παραμύθια αυτά μπορεί νά βρει ό αναγνώστης στόν κατάλογο τών παραμυθιων, τού όποιου έχουμε δημοσιεύσει μέχρι στιγμής τρεις τόμους: Α. Άγγελουπόλου-Αι. Μπουρόκου. Έπεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών (Γ. Μέγα. Κατάλογος έλληνικών παραμυθιων) ΑΤ 300-400. ΑΤ 400-500. ΑΤ 700-750. Ίστορικό Άρχείο Έλληνικής Νεολοίας. ΕΙΕ. Άθινα 1994 και 1999.

σμος όλος, τής πετούν καρβαίνες, τήν έξευτελιζουν όμως, μία μέρα, τό ξύλο τό άγοράζει ένα βασιλόπουλο, πού άνακαλύπτει τό μυστικό της, τήν έρωτεύεται και σμίγει μαζί της ύστερα από πολλές περιπέτειες.

Ό Κουανοπώνων (ΑΤ 311) παίρνει μία μορφή άρκετά ιδιότυπη στήν Ελλάδα. Ένας φτωχός χωρικός δίνει τή μία μετά τήν άλλη τής τρεις κόρες του σ' έναν πλούσιο άφέντη, χωρίς νά υποψιάζεται ότι πρόκειται για τόν διάβολο. Ό γαμπρός κατοικεί στά καταχθόνια, κι έχει όδηγεί τής τρεις νεαρές κόρες, τής όποιες ύποβάλλει στήν ίδια δοκιμασία: νά φάνε ένα κομμάτι ανθρώπινο κρέας. Οι δύο πρώτες τό κρύβουν κάπου και προσποιούνται πώς τό έφραγαν. Τό κρέας όμως μιλάει και μαρτυρεί πού βρίσκεται (στά κεραμίδα, στό άποχωρητήριο, κ.λπ.). Ήτσι ό Τρισκατάρατος σκοτώνει τής δύο κόρες. Ή τρίτη κόρη, όμως, δίνει τό ανθρώπινο κρέας άπάνω στήν κοιλιά της κι έτσι, άπαντώντας στίς έρωτήσεις τού διαβόλου, εκείνο δηλώνει πώς βρίσκεται στήν κοιλιά τής άφέντηρας του. Τότε ό Άφέντης τού βρίσκεται στήν κοιλιά τής άφέντηρας μέ τόν Πλούτο-Κάτω κόσμου, πού ό Dawkins⁷ παρομοιάζει μέ τόν Πλούτο-να, παντρεύεται τήν τρίτη κόρη. Ή ήρωίδα, μετά τό γάμο, άνασταίνει κι έλευθερώνει τής άδερφές της, κλέβοντάς του τό κλειδί πού άνοίγει τήν άπαγορευμένη κάμαρα.

Άποσχίδα τού Κουανοπώνωνα θεωρείται ό Τρίματος, πού άποτελεί οικότυπο μεσογειακό (δέν τόν βρίσκουμε καταγραφόμενο σέ χώρες πέραν τής Άνατολικής Μεσογείου και τών Βαλκανίων).

Παρόμοιο έλληνικό παραμύθι πού έμπεριέχει, όπως και τά δύο προηγούμενα, τό μοτίβο τής άπαγορευμένης κάμαρας, είναι ό Κανίβαλος δάσκαλος (ΑΤ 884), ένας δράκος πού τρώει κοριτσάκια σέ ένα άγροτικό σχολείο, τόν όποιο φυσικά κανείς

⁷ R.M. Dawkins, «The Underworld Marriage», no 41, *Modern Greek Folktales*, Oxford University Press, Όξφόρδη 1953, σ. 259.

δέν υποψιάζεται. Η άγαπημένη του, η Μαριγούλα, που δέν τήν τρώει, όπως όλες τής άλλες αλλά τήν ταλαιπωρεί, τά βλέπει όλα αυτά και δέν τόν μαρτυράει. Φυλάει τό μυστικό του.

Όταν κάποτε ή ήρωίδα παντρεύεται τόν γιό τού βασιλιά, ό άνθρωποφάγος δάσκαλος εμφανίζεται μπροστά τής κάθε φορά που πρόκειται νά γενήσκει και τής τρώει τά παιδιά, αλλά εκείνη δέν τόν μαρτυράει ποτέ. Αφήνει τήν οικογένεια τού άντρα τής νά νομίσει ότι τά παιδιά τής τά τρώει ή ίδια, γιατί είναι μάγισσα. Τέλος, αφού χάσει τόν άντρα τής (πού τήν έδιωξε) και τά παιδιά τής, ή Μαριγούλα αναγνωρίζεται για τήν εξαιρετική άφοσίωσή τής στόν κανίβαλο δάσκαλο, που άποφασίζει νά τήν ανταμείψει έπιστρέφοντάς τής ζωντανά και τά τρία παιδιά τής —μαζί μέ τής σχολικές τους σάντες, κατά τήν παραλλαγή από τή Χίο (τά είχε καταπιεί άμάσητα, κατά παράδοση) — και στή συνέχεια εξαφανίζεται για πάντα, βυθίζεται σαράντα όργιές κάτω από τή γή, και τήν αφήνει νά ζήσει εύτυχισμένη.

Άλλος μύθος οικογενειακής αλληλοβοράς είναι ό Άστεριός κι ή Πούλια (AT 450). Έδώ είναι πενασμένοι οί γονείς, Φτωχί, μέ δύο μικρά παιδιά, που θυμίζουν στόν Dawkins τόν Φρίξο και τήν Έλλη. Η μητέρα τους, έχοντας μείνει χωρίς φαί, μαγειρεύει τό στήθος τής και τό τρώει μέ τόν άντρα τής. Τό βρίσκουν πολύ νόστιμο κι άποφασίζουν άμέσως νά φάνε και τά παιδιά τους, που τά φαντάζονται ακόμη νοστιμότερα. Εκείνα τρέπονται σέ φυγή για νά γλυτώσουν. Ο Άστεριός συνήθως μεταμορφώνεται σέ ζώο, που τό σφάζουν στό παλάτι κάποιου γειτονικού βασιλιά. Η Πούλια παντρεύεται τό βασιλόπουλο, όταν όμως χάνει τόν άδερφό τής, σκαρφαλώνει σέ ένα δέντρο κι από εκεί φεύγει, έκτοξεύεται μαζί του στό ουράνιο στερέωμα. Τό φαινόμενο ονομάζεται καταστερισμός, δηλαδή και τά δύο άδέφια γίνονται άστρα, συνήθως ό Αύγερινός κι ή Πούλια.

Μέ τήν Ψείρα (AT 621+653) έχουμε τήν περιγραφή τής στενής σχέσης τού βασιλιά μέ τήν κόρη του, που δέν θέλει νά τήν

παντρέψει. Ο βασιλιάς παίρνει μιά ψείρα από τά γένια του, τή θρέφει, τή μεγαλώνει, ώπου γίνεται τεράστια, σάν βόδι. Έστερα, βάζει νά τή σκοτώσουν, ξεραίνει τό δέρμα τής και διακρύπτει πώς όποιος βρει τίνος ζώου είναι αυτό τό δέρμα, θά παντρευτεί τή βασιλοπούλα. Τό στούχημα κερδίζει βεβαίως και πάλι ό διάβολος, που οδηγεί τήν κόρη στό ύπόγειο παλάτι του και τής ρουφά τό αίμα. Τή σώζουν δώδεκα παλικάρια, που έχουν μαγικές ικανότητες: ό ένας βλέπει μακριά, ό άλλος άκούει τά πάντα, ό τρίτος τρέχει πολύ γρήγορα, κ.λπ. Σέ πολλές έκδοχές όμως ή βασιλοπούλα πεθαίνει μόλις σωθεί, γιατί τής έχει ρουφήξει ό Τρισκατάρατος όλο τής τό αίμα. Άλλοτε πάλι έπιστρέφει στό παλάτι τού πατέρα τής, αλλά ούτε τώρα παντρεύεται, διότι δέν ξέρει ποιόν άπ' όλα τά παλικάρια που τήν έσωσαν νά πάρει, κι έτσι ζει για πάντα μέ τούς γονείς τής.

Ο Φερεντίνος, παραμύθι γνωστό στούς ειδικούς ως Η μαγική φυγή ή ή κόρη τού διαβόλου (AT 313), διηγείται τίς περιπέτειες ενός ύποψήφιου γαμπρού που πάει στόν Κάτω Κόσμο για νά βρει νύφη. Έρωτεύεται συνήθως τήν κόρη ενός δράκου, ό όποιος θέλει νά τόν φάει και συνεπώς του θέτει άδύνατα ζητήματα, για νά τόν εξολοθρεύσει. Όμως ή κόρη τού δράκου (ή τού διαβόλου), τόν βοηθά νά τά λύσει κι ύστερα τρέπονται μαζί σέ μαγική φυγή. Ο πατέρας τής τούς καταδιώκει και τούς αφήνει κατάρρα, μόλις φτάσουν στό σπίτι τού γαμπρού και τόν φιλήσει ή μάνα του, νά λημονήσει άμέσως τήν άγαπημένη του μοιασθεί μέ τήν Ιστορία τής Μήδειας, που βοηθά τόν Ίάσωνα νά πάρει τό χρυσόμαλλο δέρας και ύστερα φεύγει μαζί του κυνηγημένη από τόν πατέρα τής τόν Αιήτη.

Άλλη δαιμονική γυναικα είναι ή Στροφήλα (AT 315), γόνα ή βρικόλακας. Ένα άντρόγυνο έχει μόνο άρσενικά παιδιά. Η μάνα εύχεται νά άποκτήσουν ένα κορίτσι, κι άς είναι και στροφήλα (δηλαδή δαίμονας ή βρικόλακας). Τό κορίτσι, ήδη

από βρέφος, ρουφάει τό αίμα τών άλλων ή τρώει τά ζώα τής οικογένειας, τούς άνθρωπούς και τελικά τούς ίδιους τούς γονείς τής και τούς αδερφούς τής, όλους έκτός από τόν μικρότερο, πού φεύγει μακριά από τό χωριό, μαζί μέ τή μάνα του.

Μάνα και γιός φτάνουν στό σπίτι τών δράκων όπου ό μέν γιός τούς σκοτώνει όλους, έναν-έναν, ενώ ή μάνα έρωτεύεται τόν έτοιμοθάνατο δράκο, πού γλύτωσε από τή σφαγή. Η μάνα άποφασίζει νά ξεκάνει τόν γιό τής για νά ζήσει μαζί μέ τόν δράκο. Κι ό ήρωας όμως φεύγει σιγά-σιγά μακριά τής στό δάσος, όπου πηγαίνει καθημερινά για κυνήγι, γκιρίζει κι άγαπάει μία νεράιδα, πού, άργότερα, θά καταφέρει νά τόν γλυτώσει από τή δολοφονική έπίθεση τής μάνας του.

Στό τέλος, τρομερή είναι ή άντιπαράθεση τών δύο αδερφών, τής στρίγγλας και τού ήρωα, πού ξαναβρίσκονται στό έρημιμένο πατρικό τους σπίτι. Η στρίγγλα άκονίζει τά δόντια τής πρώτα τρώει τό άλλόγ του και ύστερα άπειλεί νά φάει και τόν ίδιον. Και θά τό είχε κατορθώσει, άν δέν τήν ξεκίσιζαν τά σκυλιά τού ήρωα τήν τελευταία στιγμή. Η δαιμονική τής φύση παλεύει μέχρι τέλους: μία σταγόνα από τό αίμα τής πέφτει στή γη και ή στρίγγλα ξαναγεννιέται, ξανά και ξανά, μέχρι πού ό τρίτος σκύλος τού ήρωα τήν καταβροχιίζει, δλόκληρη.

Ό γιός έπομένως, για νά επιβιώσει, πρέπει νά άντιμετωπίσει τό λυσαλέο μίσος τής μάνας του και τής αδερφής του, πού άπειλούν νά τόν έξοντώσουν ή καθεμία χωριστά (στην Ελλάδα γίνεται συμφορμός τών δύο ξεχωριστών παραμυθιών ΑΤ 315, Η άπιστη αδερφή και ΑΤ 590, Η άπιστη μάνα). Ό γιός γλυτώνει χάρη στην έξωγενή παρέμβαση τής άγαπημένης του -στην όποιαν άλλωστε άνήκουν και τά σκυλιά του - πού τού προσφέρει τή μόνη δυνατότητα διαφυγής από τό αίμοβόρο και αίμομικτικό πνεύμα τών οικογενειακών του σχέσεων: τή σύναψη ενός νέου, έξωγαμικού δεσμού.

Σέ όλες τής περιπτώσεις, ό ήρωας είναι τό μόνο μέλος τής

οικογένειας πού βγαίνει ζωντανό από τόν άλληλοσπαραγμό. Όλοι οι άλλοι πεθαίνουν στά δόντια τής στρίγγλας ή στά χέρια τού γιού.

Όσον άφορά τής στρίγγλας,⁸ ό Πολίτης πιστεύει ότι ήταν πτηνά νυκτόβια και έξανθρωπίστηκαν, έγιναν γραίες πτερωτές πού ρουφούσαν τό αίμα τών νεογνών και τής λεχώνας. Άλλοι λένε⁹ ότι οι στρίγγλες ήταν άπλούστατα ψυχές νεκρών πού μπαίνουν στό δωμάτιο τής λεχώνας γυμνή ή ψυχή και άπομιμούν τά γυλόβρωτα νεογνά, τά λεγόμενα γελούδια, άπογόνους τής τρομερής λάμιας Γελλούς, πού επιτίθενται κυρίως στά μωρά.

Παρασβέτουμε έπίσης ένα παραμύθι πού έχει ελάχιστας καταγραμμένες παραλλαγές στην Ελλάδα,¹⁰ ενώ είναι μάλλον γνωστό ως δημοτικό τραγούδι, μέ τίτλο Η μάνα ή φόνισσα (ΑΤ 720). Τό θέμα παρουσιάζει μεγάλη πυκνότητα κατανομής σέ τέσσερις ειδικά περιοχές, στή Γαλλία, στίς γερμανόφωνες χώρες, στή Φινλανδία και τήν Έσθονία. Πρόκειται για τή σφαγή ενός παιδιού, τού Γιαννάκη, από τή μάνα του. Ό γιός βρίσκει τή μάνα μαζί μέ τόν έραστή τής και άπειλεί ότι θά τά μαρτυρήσει όλα στον πατέρα του. Έτσι ή μάνα τόν σφάζει και τόν μαγειρεύει: τριανίζει τό σκώτι του και τό προσφέρει στον πατέρα, πού, χωρίς νά ξέρει τί κάνει, τό τρώει. Η τιμωρία τής φόνισσας είναι φριχτή: ό πατέρας τήν άλέθει στό μύλο τού χωριού, μαζί μέ τό άλεύρι, πού κοκκινίζει και μαυρίζει ταυτόχρονα από τό αίμα τής. Κοκκινάδι για τίς όμορφες και μελάνι για τούς γραμματικούς γίνεται ή μάνα ή φόνισσα σύμφωνα μέ τήν Ελληνική παράδοση. Ένώ στή Γαλλία, για παράδειγμα, τό παιδί

⁸ Ν.Γ. Πολίτη, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 500-506, Άθήνα 1904. Βλέπε και τής "Σημειώσεις στά παραμύθια", στό Α. Άγγελοπούλου, Ελληνικά Παραμύθια, Α', Οι Παραμυθοκόρες, ό.π., σ. 287-292.

⁹ Στ. Κυριακίδης, "Παρατηρήσεις εις τας Χιακιάς Παραδόσεις Στ Βένου", Λαογραφία, τόμ. Η', 1921-1925, σ. 479-480.

¹⁰ R.M. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor, Καίμπριτζ 1916, σ. 436-7.

ἀνασταίνεται, γίνεται πουλάκι και τραγουδάει τήν Ιστορία του, ἀνταμειβοντας τούς καλούς και τιμωρώντας τή μάνα.

Στή συνέχεια περνάμε σέ μιά ξεχωριστή κατηγορία τής ἀλληγορίας, στό *εδώδιμο παιδί*. Έχουμε μιά σειρά παραμυθιών, όπου ο ήρωας ή ή ηρωίδα είναι παιδιά μικρά και διάφορες μάγισσες και δράκοι τά κυνηγούν για να τά φάνε. Αὐτά τά νεκρά παιδάκια δέν μεγαλώνουν κι οὔτε παντρεύονται ποτέ, ἀν ὑποθέσουμε ότι ο γάμος ἀποτελεῖ τό αἶσιο πέρας τοῦ παραμυθιοῦ, και συμβολική καταξίωση τοῦ ήρωα, παρά ἐπιστρέφουν συστηματικά στό πατρικό τους σπίτι, ὅπου και ζοῦν εὐτυχισμένα μέ τούς γονεῖς τους (κατά κανόνα ἀφοῦ τούς κάνουν πλούσιους).

Ἔτσι ἔχουμε τον *Κονταρεβιθούλη* (ΑΤ 327, 328), την *Κοκκινσκορφίτσα* (ΑΤ 333), μέ δημοσιευμένη ἐδῶ παραλλαγή τῶ *παιδί και τήν γιαγιά του*, ὅπου ἀντί για κοκκινσκορφίτσα, ο ήρωας είναι ἕνα ἀγόρι πού ζεῖ μέ τή γιαγιά του ἐπίσης παρουνιάζουμε και τό γνωστό παραμῦθι ο *Δεκατῆς*, (ο Ἄμαλλιαρός), ὅπου ο Δράκος τρώει κατά λάθος τῖς κόρες του ἀντί να φάει τά ἀδέρφια τοῦ Δεκατῆ.

Ἐπάρχουν και παιδάκια ἡμιτελῆ, πού γεννήθηκαν ἀπό ἕνα ἄκλιτρο ζευγάρι μέ μαγικό τρόπο: μιά γιαγιά ζητάει ἀπό τόν Θεό μισό παιδί, σάν τόν *Μισοκωλάκη* (ΑΤ 328), ἕνα παιδί μικρό σάν τή φακή, σάν τό κουκκί, σάν τό ρεβίθι. Σπανιότερα γεννιόυνται ἀπό μιά πορδή, ἕνα φύσημα, πέφτουν ἀπό τόν οὐρανό, κ.λπ. Οἱ λιλιπούτειοι αὐτοί ήρωες συχνά ἐκδικιοῦνται τήν κακή μάγισσα πού θέλει να τούς φάει, ξεγελώντας την και καταφέρνοντας μέ τήν πονηριά τους να τήν ἀναγκάσουν να φάει κατά λάθος τό δικό της παιδί: στό τέλος, τή ρίχνουν και τήν ἴδια μέσα στό φούρνο να ψηθεῖ κι ἔτσι γλυτώνουν ἀπό τά νύχκα της.

Σέ αὐτήν τήν ομάδα ἀνήκουν παιδιά ὅπως ο *Σπορδακάς*, ο *Κουκκιπιτέρης* (ΑΤ 700), πού χρησιμοποιοῦνται δυστυχῶς συχνά μόνο για οικιακή κατανάλωση. Ὅταν ἔχουν μορφή ζώου, πρόκειται συνήθως για ζῶο φαργώσιμο: ἀρνάκι, κοκοράκι, γου-

ρουνάκι, κατσιάκι. Κάποτε, τό βρίσκουμε πηγμένο στήν καταφύλα, ὅπου πέφτει ἐκούσια ή ἀκούσια και βράζει μαζί μέ τή σούπα. Ἄλλοτε, τό τρώνε οἱ γονεῖς του χωρίς καν να τό καταλάβουν. Δέν τά καταφέρνει, ἡμιτελές ὅπως είναι, να γίνει ήρωας ἀνεξάρτητος: σ' αὐτήν τήν κατηγορία παραμυθιῶν μέ τραγικό τέλος, μπορούμε να ποῦμε ότι ο ήρωας δέν ἀπομακρύνεται οὐσιαστικά ποτέ ἀπό τή χύτρα, δίπλα στήν ὅποια γεννήθηκε.

Ἄλλη περίπτωση είναι ο *Μισοκοροάκος* (ΑΤ 715). Ο ήρωας είναι ἕνας κόκορας, πότε μισός, πότε ὀλόκληρος και πότε ἀνάπυρος. Μιά γιαγιά σφάζει συνήθως ἕναν κόκορα, μαγειρεύει και φάει τό μισό κομμάτι, ἐνῶ τό ἄλλο μισό (ο ήρωας) δραπέτευει και φεύγει μακριά. Ὅντας πανίσχυρος, γίνεται πλούσιος μετά ἀπό διάφορες ἀπίστευτες περιπέτειες και γυρίζει πίσω στή γιαγιά, φέρνοντας της τό θησαυρό τοῦ βασιλιά. Στῖς ἐλληνικές παραλλαγές ο *Μισοκοροάκος* είναι ἀθυρόστομος. Φαίνεται, παρά τήν κάποια λογοκρισία, ότι τό παραμῦθι γινόταν πολύ ἀστείο στήν ἀφήγηση, μέ τῖς κινήσεις πού φανταζόμαστε να συνοδεῦουν ὄλες αὐτές τῖς ἐκφράσεις («ρούφα, κῶλο, τό ποπάμι, να χέσω τό μουστάκι τοῦ βασιλιά και τή ρόκα τῆς βασίλισσας», κ.λπ.) και ὅτι εἶχε ἔντονο σεξουαλικό συμβολισμό.

Μέ τήν πάροδο μιάς δεκαετίας σχεδόν ἀπό τῖς *Παραμυθοκόρες* βρισκόμαστε σήμερα ἐνώπιον σειρῶς σημαντικῶν ἐκδόσεων και μελετῶν γύρω ἀπό τό ἐλληνικό παραμῦθι. Θά ἀναφερθῶ ἐδικά στόν *Κατάλογο ἐλληνικῶν παραμυθιῶν*¹¹, πού κυκλοφόρησε σέ τρεῖς τόμους ἀπό τό 1994 ὡς τό 1999, γιατί μᾶς δίνει τή δυνατότητα να κάνουμε συγκριτικές μελέτες ἀνάμεσα στοῦ ἐλληνικό παραμῦθι και στοῦ ἄλλα corpus διαφόρων χωρῶν και γλωσσῶν, προσδιορίζοντας ἔτσι καλύτερα τά χαρακτηριστικά

¹¹ Α. Ἀγγελοπούλου-Αι. Μπρούκου, *Ἐπεξεργασία ...*, ὁ.π., τόμ. 2-3, Ἀθήνα 1994-1999.

του, που μέχρι στιγμής δέν είχαν μελετηθεί. Έτσι, πλάι στον διεθνή Κατάλογο τών Aarne και Thompson,¹² που μάς δίνει μία παγκόσμια ταξινόμηση όλων τών παραμυθιακῶν τύπων, πλάι στους ἔθνικούς Καταλόγους που κατατάσσουν τό ὅλοο κάθε χώρας, κάθε γλώσσας μάλλον,¹³ ὑπάρχει σήμερα καί ὁ ἔθνηικός Κατάλογος, τόν ὁποῖο χρησιμοποιοῦμε καί συμπληρώνουμε ἐφεξῆς, ἐπιζώντας νά μεταφραστοῦν καί οἱ ὑπόλοιποι τόμοι του σύντομα σέ μίαν ἀπό τίς εὐρωπαϊκές γλώσσες, ὅπως ὥστε νά μπορεῖ νά χρησιμεύσει, ὅπως καί οἱ ἄλλοι ἔθνικοί Κατάλογοι, στίς συγκριτικές μελέτες διεθνῶς.

Χρησιμοποιοῦμε ὀρισμένες συντόμογραφίες που ἐκτίθενται στό τέλος τοῦ τόμου. Ἡ ἀρίθμηση τῶν παραμυθιῶν εἶναι διεθνῆς καί εἴθισται νά σημειώνονται τά ἀρχικά τῶν ὀνομάτων τῶν δύο συγγραφέων (ΑΤ) καί ἀμέσως μετά ὁ ἀριθμός τοῦ παραμυθιακοῦ τύπου. Έτσι, γιά τή Σταχτοπούτα σημειώνουμε γιά παράδειγμα: ΑΤ 510Α καί ἐνῶτε καί τόν τίτλο τοῦ τύπου στό ἀγγλικά – δηλαδή Cinderella.

Ἐπίσης, γιά τίς ἀδημοσίετες συλλογές σημειώνουμε ΛΦ (Λαογραφικό Φροντιστήριο φοιτητῶν Γ. Μέγα)¹⁴ καί ΛΑ (Λαογραφικό Ἀρχεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).¹⁵

¹² Aarne A.-Thompson St., *The types of the Folktale. A classification and bibliography*, FF Communications, No 184, Academia Scientiarum Fennica, Ἐσόνκι 1981.

¹³ Λαμπρό παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ γαλλικός Κατάλογος: Delarue P.-Tenèze M.L., *Le conte populaire français*, Catalogue raisonné des versions de France et des pays de langue française d'Outre Mer..., t. 1-4, Maisonneuve et Larose, 1957-1985: ἀλλά καί ὁ τουρκικός, τῶν Eberhard, Wolfgang, und Boratav, *Fertev Naill. Typen türkischer Volksmärchen*, Βιμπιάντεν 1953.

¹⁴ Λαογραφικό Φροντιστήριο τοῦ Γ. Μέγα, Ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν.

¹⁵ Λαογραφικό Ἀρχεῖο, Κέντρο Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, (Κ.Ε.Ε.Α.).

Στίς ἐκδόσεις μας κρατοῦμε τή γλώσσα τοῦ πρωτότυπου, ἐπιλοπιώντας ἐλάχιστα τίς ἐκφράσεις ἐκείνες που διατυπώνονται σέ διάλεκτο, π.χ., ἀντί νά γράψουμε «καί πῶς, κουλή ἐγώ, νά πιάσω νά τή φέρω;» γράφουμε «καί πῶς, κουλή ἐγώ, νά πιάσω νά τή φέρω;» Θειροῦμε ὅτι ὁ στόχος τῶν ἐκδόσεών μας εἶναι νά διαδοθεῖ τό ἑλληνικό παραμῦθι καί νά διαβαστεῖ ἀπό τό εὐρύ κοινό. Οἱ ἐρευνητές μποροῦν πάντοτε βέβαια νά ἀνατρέξουν στό πρωτότυπο. Ἐνοποιοῦμε στίξη καί ὀρθογραφία, ἀκολουθώντας τόν Μ. Τριανταφυλλίδη. Κατά τά ἔλλα, ἐξυπακούεται ὅτι τά κείμενα παραμένουν αὐτοῦσια.

Πιστεύω ὅτι –μέσα ἀπό τίς ἐκδόσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν– εἶναι μας θά ἀναπλάσουμε ἐντέλει τήν εἰκόνα που ἔχουμε σχηματίσει γιά τά ἑλληνικά δημοτικά παραμῦθια, που γνωρίζουμε ἐλλειπῶς μέχρι στιγμῆς, καθώς ἦταν δυσεῦρετα, ἀνέκδοτα ἢ δημοσιευμένα σέ παλιά λαογραφικά βιβλία καί περιοδικά.

Ἡ εἰκόνα αὐτή εἶναι τοῦ μόθου, ὅπως τόν γνωρίσαμε ὅταν ἤμασταν παιδιά.

Παρίσι, Μάρτιος 2002

κείνα τὰ ξύλα πού ἔχε φυτεμένα καί γινηκαν τρία κυπαρίσσια, πελώρια πράματα, κι ἀνεβαίνει ἀπάνω κι ἔρχεται ἡ Γοργόνα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ κυπαρίσσια καί κάνει γρίτσι, γρίτσι, γρίτσι, γρίτσι, γρίτσι. Ὅστερα αὐτὸ τὸ παλικάρι ἀνεβαίνει στ' ἄλλο δένδρο κι ἔκανε πάλι μὲ τὰ δόντια τῆς γρίτσι, γρίτσι καί τῆς λέγει:

«Στάσου νὰ φωνάξω τρία λόγια κι ὕστερα μὲ τρῶς», καί φωνάζει «Γιάννη, Τημπέρ, Χουρτάρ» κι ἔρχονται τὰ λιοντά-ρια καί τὴν τρῶνε καί πάει στοῦ σπίτι καί παίρνει καί τὰ λιοντάρια κι ἐκάμαν γάμο καί χαρὲς καί ξεφάντωσες πολλές.

Ἀδαμάντιος Ἀδαμαντίου, *Τησιακά*, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Ε (1896), σ. 308-313.

Ὁ σπορδακάς

ΜΙΑ ΦΟΡΑ ΚΙ ἘΝΑΝ ΚΑΙΡΟ ἦτανε μιά γυναίκα κι ἕνας ἄντρας καί δὲν εἶχανε παιδιά. Λοιπὸν ἐπαφακάλειανε τὸν Θεὸ νὰ τοὺς δώσει ἕνα παιδί κι ἂς ἦτανε καί σπορδακάς.¹ Κι ἐγέννησε ἔπειτα ἀπὸ λίγο καιρὸ ἡ γυναίκα κι ἔκαμε ἕναν σπορδακά, ἕνα βατραχάκι. Τονε μεγαλώσανε καί τοῦ ἐφτιάσανε μπαλάσκα κι ἐπήγγαινε σκολειό. Μιά μέρα, πού ἦρθε ἀπὸ τὸ σκολειό, δὲν ἦταν ἡ μάνα του ἐκεῖ. Πάει νὰ δεῖ τί μαγειρεύουνε, πέφτει μέσα στὴν παδέλα. Πάει ἡ μάνα του σπίτι κι ἐπερίμενε νὰ ἔρθει ἀπὸ τὸ σκολειό. Ἀφοῦ δὲν ἐρχότουνα, εἶπε ἡ γυναίκα στὸν ἄντρα τῆς: «Νὰ φᾶμε καί τοῦ φυλάμε τὸ μερτικό του». Πρώτη κουταλιά, πού ἐβάλανε νὰ φᾶνε, ἐβγάλανε τὸν σπορδακά βρασμένο. Ἐβγαλε χερικὸ τὴν κλάψα ἡ γριά καί καθόντανε μύγες ἀπάνω τῆς. Παίρνει ὁ γέρος ἕνα ματσούκι, πάει νὰ βαρέσει τίς μύγες, σκοτώνει τὴ γριά. Τὴν εἶδε τὸ σκαμνὶ πὼς ἦτανε σκοτωμένη, ἐσηκώθηκε τὸ σκαμνὶ καί σκότωσε τὸν γέρο.

Μαριέττα Μινώτου, «Παραμῦθια ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο», ὀ.π., *Λαογραφία*, τόμ. Γ (1929-1932), σ. 516.

¹ Ἀφήγησι: Φιορέτα Μπουρδέλη, 60 ἐτῶν, ἀναμφάβητη ἀπὸ τὸν Πεισεινώνα.

¹ βράτσχος.

Κωνσταντής

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΕΙΧΕ ΔΥΟ ΠΑΙΔΙΑ. Καί τό 'να πήγαινε στό σχολείο καί τ' άλλο καθόταν στό σπίτι. Μιά μέρα, τό παιδί γύρισε από τό σχολείο. Κι ἡ μητέρα του τοῦ εἶπε: «Πήγαινε στό κελλάρι καί φάε τυρί». Ξεκινάει καί πηγαίνει τό παιδί στό κελλάρι.

Ὁ μπαμπάς του ἦταν στ' ἄλλα χωριά. Ἄμα γύρισε, λέει στή γυναίκα του (καί τοῦ παιδιοῦ τ' ὄνομα ἦταν Κωνσταντίνος):

«Τόν Κωνσταντῆ τί τόν ἔκανες;» Κι ἐκεῖνη λέει:

«Πῆγε στό σχολεῖο».

«Φώναξέ τον ἀμέσως, φώναξε καί τό κορίτσι».

Τό κορίτσι ἦρθε. Καί τό παιδί ἡ μάνα του τό 'σφαξε καί τὰ χρέατά του τὰ πήγε στόν ἄντρα της μαγειρεμένα. Ὅταν ὕστερα ἔφαγε, μίλησαν τὰ χρέατα κι εἶπαν:

«Μπαμπά, μέ ποῖό χέρι μέ παίρνεις καί μέ ποῖό χέρι μέ τρώς;»

Τότε ὁ ἄντρας της πήρε τή γυναίκα του καί τήν ἔδεσε στ' ἄλλογυ τήν οὐρά. Ὑστερα, σπτηρούνισε τ' ἄλλογό του κι ἡ γυναίκα του ἔγινε κομμάτια.

R. M. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, ἀρ. 6, Καίμπριτζ 1916, σ. 436-437.

Ἀφήρησι: Γρηγόριος Νικολάου.

Τόπος προέλευσις: Φλοῖτá Μ. Ἀσίας.

Ὁ Μισοκωλάκης

ΜΙΑ ΦΟΡΑ ΚΙ ΕΝΑΝ ΚΑΙΡΟ ἄς ἦταν ἐν' ἀντρογόνο πού εἶχανε γεράσει πλέον. Τό λοιπό, ἓνα βράδου, χειμώνα καιρό, ἐκαθότανε στό μαγειρεῖο στή γωνιά καί, γιά νά περῶσει ἡ ὥρα, ἐψένανε κουρκιά καί τὰ ἐτρώσανε. Ὅπου, καθῶς τὰ ἐψένανε, ἔσκασε ἓνα κουρκί στή φωτιά κι ἐπετάχτηκε στό πάτερο. Ἄ Κι ὅπως ἐσηκώσανε τὰ μάτια, νά ἰδοῦνε πού πήγε, βλέπουνε ἓνα παιδάκι κι ἐκαθότουνε ἐκεῖ πού ἐπετάχτηκε τό κουρκί. Χαρές, πράματα οἱ γέροι, μή ρωτᾶς.

«Ὁ Θεός», λέει, «γυναίκα, μᾶς τό ἐφύλασε ἐτοῦτο τό παιδί γιά τὰ γεράματά μας».

Ἄρχινήσανε τό λοιπό κι οἱ δύο τους καί τοῦ τραγουδοῦσανε χαρούμενα:

«Κατέβα, νά σοῦ δώσουμε ψωμί κι ἀγγούρι, γιά νά σέ στείλωμε νά φυλάξεις τό γαιδούρι».

Τό παιδί ἐκατέβηκε. Τό ἀγκαλιάσανε καί τό ἐφίλουσανε κι ἐπειδῆς ἤτουνε μικρό κι ἀνάποδο, σά νά βγήκε ἀπό κουρκί, τό ἐβγάλανε Μισοκωλάκη.

«Νά πᾶς», λέει, «τώρα, παιδάκι μου, νά φυλάξεις ἀπ' ὄξω τίς σκυιές. Καί τρώγε κιόλας ὅσο σοῦ κάνει».

Ὁ Μισοκωλάκης ἐπῆρε καί πήγε ὄξω. Ἀνέβηκε σ' ἓνα δέντρο κι ἔτρωε σῦκα. Ὅπου περνάει μιὰ λάμνισσα² καί τόν εἶδε κι ἀρχίνησε νά τόν καλοπιάνει:

«Δῶσε μου, Μισοκωλάκη μου, ἓνα σύκο, πού διψῶω».

¹ ράφι.

² λάμιττα.